

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาทัศนคติของประชาชนต่อพระเกจิอาจารย์ในการประกอบพิธีเททองหล่อพระพุทธรูปและพิธีพุทธาภิเษก” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทัศนคติของประชาชนต่อพระเกจิอาจารย์ในการประกอบพิธีเททองหล่อพระพุทธรูปและพิธีพุทธาภิเษกและเพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะต่อพระเกจิอาจารย์ในการประกอบพิธีเททองหล่อพระพุทธรูปและพิธีพุทธาภิเษก

กลุ่มตัวอย่าง คัดเลือกโดยวิธีสุ่มแบบเจาะจง (Purposive sampling) จากประชากรกลุ่มเป้าหมาย คือ ประชาชนที่ร่วมพิธีเททองหล่อพระพุทธรูปและพิธีพุทธาภิเษก พระพุทธชัยชนะ ณ วัดชัยชนะสงคราม เขตสัมพันธวงศ์ ในวันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๕๗ จำนวน ๓๐๐ คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น มีค่าสัมประสิทธิ์ความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๙๑ ผู้วิจัยเป็นผู้แจกแบบสอบถามและรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ได้แบบสอบถามกลับคืนมาครบทุกฉบับ (ร้อยละ ๑๐๐) เมื่อตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามและวิเคราะห์สรุปข้อมูลลงตารางประกอบการบรรยาย

สถิติที่ใช้ในการทำวิจัย ประกอบด้วย สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน ได้แก่ ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ส่วนสถิติที่ใช้ศึกษาวัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่ สถิติการแจกแจงแบบทีชนิดที่เป็นอิสระจากกัน (t-dependent) และสถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วม (Analysis of Covariance : ANOVA) ถ้าปรากฏนัยสำคัญทางสถิติจะทดสอบค่าความแตกต่างเป็นรายคู่ด้วยวิธีการของเชฟเฟ (Scheffé)

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ประชาชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีจำนวนทั้งสิ้น ๓๐๐ คน เป็นเพศหญิง จำนวน ๒๒๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๖.๓๓ และเพศชาย ๗๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๓.๖๗ ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง ๓๖-๔๕ ปี มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี ประกอบอาชีพค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ พบว่า

ทัศนคติของประชาชนต่อพระเกจิอาจารย์ในการประกอบพิธีเททองหล่อพระพุทธรูป และพิธีพุทธาภิเษกโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติความเชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปมีอานิสงส์เช่นเดียวกับการสร้างโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ

กลุ่มตัวอย่างเพศหญิงมีทัศนคติต่อพระเกจิอาจารย์ในการประกอบพิธีเททองหล่อพระพุทธรูปและพิธีพุทธาภิเษก สูงกว่าเพศชาย โดยพบว่าผู้มีอายุระหว่าง ๔๖-๖๐ ปีมีทัศนคติต่อพระเกจิอาจารย์สูงที่สุดและพบว่ามี ความแตกต่างกับผู้ที่ มีอายุระหว่าง ๒๑-๓๕ ปี และผู้มีอายุระหว่าง ๓๖-๔๕ ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ทัศนคติของประชาชนต่อพระเกจิอาจารย์ในการประกอบพิธีเททองหล่อพระพุทธรูป และพิธีพุทธาภิเษก พบว่าผู้ประกอบการอาชีพค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัวมีทัศนคติต่อพระเกจิอาจารย์สูงที่สุดและพบว่ามี ความแตกต่างกับผู้ที่ มีอาชีพรับจ้างทั่วไปและอาชีพพนักงานบริษัทเอกชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ผลการศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะต่อพระเกจิอาจารย์ในการประกอบพิธีเททองหล่อพระพุทธรูปและพิธีพุทธาภิเษกพบว่าโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ผู้และยังพบว่าประชาชนบางส่วนยังไม่เชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปมีอานิสงส์เช่นเดียวกับการสร้างโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ และไม่เชื่อว่าชื่อเสียงของพระเกจิอาจารย์ที่ประกอบพิธีทำให้ท่านต้องการที่จะได้พระพุทธรูปนั้นมาครอบครอง ที่สำคัญคือมีบางส่วนที่เชื่อว่าพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปเป็นศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเรื่องราวอภินิหารของพระพุทธรูปและพิธีพุทธาภิเษกในโฆษณาไม่ทำให้มีความต้องการพระพุทธรูปดังกล่าว ที่สำคัญคือไม่เชื่อว่าการโฆษณาทำให้ได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับพระเกจิอาจารย์นั้นมากขึ้น

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

ทัศนคติของประชาชนต่อพระเกจิอาจารย์ในการประกอบพิธีเททองหล่อพระพุทธรูป และพิธีพุทธาภิเษกโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติความเชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปมีอานิสงส์เช่นเดียวกับการสร้างโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ เมื่อศึกษาในรายละเอียดแล้วพบว่าผู้ร่วมพิธีเพศหญิงมีทัศนคติต่อพระเกจิอาจารย์ในการประกอบพิธีเททองหล่อพระพุทธรูปและพิธีพุทธาภิเษก สูงกว่าเพศชาย โดยพบว่าผู้มีอายุระหว่าง ๔๖-๖๐ ปีมีทัศนคติต่อพระเกจิอาจารย์สูงที่สุดและพบว่ามี ความแตกต่างกับผู้ที่ มีอายุระหว่าง ๒๑-๓๕ ปี และผู้มีอายุระหว่าง ๓๖-๔๕ ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของ พระสุชาติ วชิรปณฺโญ (นาอุดม) ที่กล่าวไว้ใน “ ศึกษาวิเคราะห์ พระแก้วมรกต

พระคู่บ้านคู่เมืองของไทย” สรุปได้ความว่า การสร้างพระพุทธรูปนั้น มีจุดกำเนิดตั้งแต่ยุคคันธาระ (พ.ศ. ๓๗๐) ซึ่งมีแนวคิด การสร้างสิ่งที่ระลึกไว้เพื่อระลึกและเพื่อเป็นพุทธานุสติ ในพุทธคุณ ๓ ประการคือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ พระพุทธรูปในประเทศไทยนั้น พบว่า มีหลายยุคมีการผสมผสานพุทธศิลป์และมีลักษณะต่างกัน พระพุทธรูปเป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจ และสืบอายุพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งยึดถือและสักการบูชา เป็นองค์ประธานในการประกอบพิธีในวันสำคัญต่างๆทางพระพุทธศาสนา

ทัศนคติของประชาชนต่อพระเกจิอาจารย์ในการประกอบพิธีเททองหล่อพระพุทธรูปและพิธีพุทธาภิเษก พบว่าผู้ประกอบการอาชีพค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัวมีทัศนคติต่อพระเกจิอาจารย์สูงที่สุด และพบว่ามีความแตกต่างกับผู้ที่มิอาชีพรับจ้างทั่วไปและอาชีพพนักงานบริษัทเอกชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ มีเหตุผลมาจากการประกอบอาชีพส่วนตัวทำให้มีรายได้เพียงพอ ประกอบกับการมีพระพุทธรูปที่เชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์ทำให้เกิดความมั่นใจในการประกอบอาชีพมากขึ้น เหตุผลดังกล่าวนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ **พันเอกหญิง ฟองสมุทร วิชามูล** กล่าวไว้ใน “ศึกษามหาบุริสลักษณะ ของพระพุทธรูปเจ้า ” พบว่า มหาบุริสลักษณะ หมายถึง ลักษณะของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ๓๒ ประการ เรียกว่าพระมหาบุรุษ มีกล่าวในคัมภีร์พระวินยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก พร้อมอานิสงส์ที่ ทำให้ได้มหาบุริสลักษณะนี้ พระพุทธรูปเจ้า นั้น สมบูรณ์ด้วยมหาบุริสลักษณะ ๓๒ ประการ เพราะอานิสงส์ของการบำเพ็ญบารมีนานนับ ๔ อสงไขยแสนกัปในอดีตชาติ จนครบ ๓๐ ประการ มหาบุริสลักษณะของพระพุทธรูปเจ้าในแง่บุคลาธิษฐาน เช่น รูปจักรและรูปมงคล ๑๐๘ ประการปรากฏบนฝ่าพระบาท และสอดคล้องกับการศึกษาของ **พระสุชาติ วชิรปัญญา (นาอุดม)** ที่ได้กล่าวไว้ใน “ ศึกษาวิเคราะห์ พระแก้วมรกตพระคู่บ้านคู่เมืองของไทย ” สรุปได้ความว่า การสร้างพระพุทธรูปนั้น มีจุดกำเนิดตั้งแต่ยุคคันธาระ (พ.ศ. ๓๗๐) ซึ่งมีแนวคิด การสร้างสิ่งที่ระลึกไว้เพื่อระลึกและเพื่อเป็นพุทธานุสติ ในพุทธคุณ ๓ ประการคือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ พระพุทธรูปในประเทศไทยนั้นพบว่ามีหลายยุคมีการผสมผสานพุทธศิลป์และมีลักษณะต่างกัน พระพุทธรูปเป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจ และสืบอายุพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งยึดถือและสักการบูชา เป็นองค์ประธานในการประกอบพิธีในวันสำคัญต่างๆทางพระพุทธศาสนา และสอดคล้องกับการศึกษาของ **รอบทิศ ไวยสุศรี** ใน “การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม” พระเครื่องเป็นกุศโลบายอันลึกซึ้ง เพื่อดึงดูดให้ผู้สร้างและผู้ใช้พระเครื่องหันมาเข้าวัด ปฏิบัติธรรมตามหลักบุญกิริยาวัตถุหรือหลักไตรสิกขา ซึ่งถือเป็นหลักการปฏิบัติธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนาได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์

ผลการศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะต่อพระเกจิอาจารย์ในการประกอบพิธีเททองหล่อพระพุทธรูปและพิธีพุทธาภิเษกพบว่าโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ผู้และยังพบว่าประชาชนบางส่วนยังไม่เชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปมีอานิสงส์เช่นเดียวกับการสร้างโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ และไม่เชื่อว่าชื่อเสียงของพระเกจิอาจารย์ที่ประกอบพิธีทำให้ท่านต้องการที่จะได้พระพุทธรูปนั้นมาครอบครอง ที่สำคัญคือมีบางส่วนที่เชื่อว่าพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปเป็นศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเรื่องราวอภินิหารของพระพุทธรูปและพิธีพุทธาภิเษกในโฆษณาไม่ทำให้มีความต้องการพระพุทธรูปดังกล่าว ที่สำคัญคือไม่เชื่อว่าการโฆษณาทำให้ได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับพระเกจิอาจารย์นั้นมากขึ้น

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

องค์กรที่เกี่ยวข้องควรสอดส่องดูแลการปฏิบัติหน้าที่ของพระเกจิอาจารย์ว่ามีความเหมาะสมหรือไม่

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาความเชื่อพื้นบ้านในการสร้างพระพุทธรูป
2. การศึกษาความเชื่อความศรัทธาของประชาชนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระพุทธรูป

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก, ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. อรรถกถาบาลี . ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ

“การสร้างพระพุทธรูปกับภูมิปัญญาไทย”, [ออนไลน์], <http://www.whitemedia.org/wmacontent/view/๒๑๘/๖/> [๒ มีนาคม ๒๕๕๓].

“อานิสงส์การสร้างพระ”, [ออนไลน์], <http://www.tanuluck.com/อานิสงส์การสร้างพระ.html> [๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๓].

“อานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.kaskaew.com/index> [๒๐ มีนาคม ๒๕๕๔].

เกษมสุข ภมาสถิต, ศิลปะกับพระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร : คณะทำงานบ้านมธุระ ,เอกสารสิ่งพิมพ์บ้านมธุระ, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑-๓๘.

เชิดศักดิ์ โฆวาสินธุ์, การวัดทัศนคติและบุคลิกภาพ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานทดสอบทาง

โสภา ชูพิกุลชัย, ความเห็นของครูสังคมศึกษาเกี่ยวกับปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา
ในวิทยาลัยเทคนิค สังกัดกรมอาชีวศึกษาในคู่มือพัฒนาจริยศึกษาศาสนา,
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๒๔๐.

กรมการศาสนา, พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา), หน้า ๕๑๐-๕๑๑.
คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔๒.

จ.เปริยญ, อานิสส์ ๑๐๘ กัณฑ์, (กรุงเทพมหานคร : อำนวยศาสน์การพิมพ์, ๒๕๑๐), หน้า ๓๗๐.

จิตร บัวบุศย์, สกulptศิลปะพระพุทธรูปในประเทศไทย : มรดกวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์อุดมศิลป์, ๒๕๐๗). หน้า ๒๑.

จิตร บัวบุศย์, สกulptศิลปะ-พระพุทธรูปในประเทศไทยมรดกวัฒนธรรม, (พระนคร : โรงพิมพ์การ
ศาสนา, ๒๕๐๗), หน้า ๔๔-๔๗.

ฐานข้อมูลช่างสิบหมู่, ไทยศึกษาเรื่องช่างไทย ,ฐานข้อมูลบรรณานุกรมช่างสิบหมู่ ศึกษากรณี
ช่างหล่อ, (นครปฐม: สถาบันศิลปกรรม กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม), แหล่งที่มา :
<http://www.phraphuttharoop.com> [๑๕ มีนาคม ๒๕๕๓].

น. ณ ปากน้ำ, ความเป็นมาของสลูเจดีย์ในสยามไทย, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์พลชัย,
๒๕๒๙), หน้า ๔๙-๕๑.

น. ณ ปากน้ำ, ปกิณกะศิลปะไทยในสายตา น. ณ ปากน้ำ : พระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร : เมือง
โบราณ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖.

นิพนธ์ แจ้งเอี่ยม, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : เอกมัยการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๓๐.

ปรมะ สตะเวทิน, หลักนิเทศศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า
๑๑๖-๑๑๗.

ประภาเพ็ญ สุวรรณ, พฤติกรรมศาสตร์ พฤติกรรมสุขภาพ และสุขศึกษา, (กรุงเทพมหานคร :
พร้อม สัทสน์ ณ อยู่ธยา, พระพุทธรูปบูชา, (พระนคร : โรงพิมพ์ ส.ประสิทธิ์, ๒๕๑๒.

พระธรรมโกษาจารย์ (ชอบ อนุจารีเถระ), ตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ, (ธนบุรี : โรงพิมพ์ประย
วงศ์, ๒๕๐๕.

พระพุทธรูปแบบมฤดาในชั้นเดิมไม่ได้รับอิทธิพลของศิลปะคันธารราฐเลย แต่เป็นแบบอินเดียแท้
สันนิษฐานว่า ช่างอินเดียคงจะทราบข่าวว่าช่างคันธารราฐคิดทำพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์
ขึ้นบ้าง ส่วนพระพุทธรูปแบบอมราวดีนั้น แก้วแบบจิ๋วเป็นอีกอย่างหนึ่งและเปลี่ยนเส้น
พระเศวตเป็นขมวด๒๔กรมศิลปากร, วิวัฒนาการพุทธสถานไทย, (กรุงเทพมหานคร :
อมรินทร์ พรินติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๑๒๓-๑๒๔.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๑๖๔.

พระราชสุทธินาถมงคล วัดอัมพวัน สิงห์บุรี, “อานิสส์ สร้างพระพุทธรูป”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.jarun.org/contact-webmaster.html> [๒๐ มีนาคม ๒๕๕๔].

พระสุชาติ วชิรปญโญ (นาอุดม), ศึกษาวิเคราะห์ พระแก้วมรกต พระคู่บ้านคู่เมืองของไทย, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

พระอาจารย์ไสว สุมโน, ประวัติการสร้างพระกริ่ง พระชัยวัฒน์ศรีนคร, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ, ๒๕๑๖), อัดสำเนา.

พุทธทาสภิกขุ, ภาพพุทธประวัติจากหินสลักยุคก่อนมีพระพุทธรูปในประเทศอินเดีย พ.ศ. ๓๐๐-๕๐๐, (กรุงเทพมหานคร : ชามากราฟิคส์, ๒๕๐๙), หน้า ๑-๑๙.

มานิต วลลิโกตม, วิวัฒนาการสร้างพระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรรมสรรพสามิตร, ๒๕๑๕), หน้า ๒๕.

วุฒิชัย จำนง, พฤติกรรมการตัดสินใจ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๓), หน้า ๒๒๑.

ศ.ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๖-๓๖.

ศ.หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ (ป่วน อินทวงศ์), เราเคารพพระพุทธรูปอย่างไร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ยูไนเต็ไปดักชั่น, ๒๕๓๑), หน้า ๘๓-๘๔.

ศ.หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, พระพุทธรูปปางต่างๆ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ยูไนเต็ไปดักชั่น, พ.ศ.๒๕๓๑), หน้า ๙๘-๙๙.

ศาสตราจารย์ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, พระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ในประเทศไทย และตำนานพระพิมพ์ของศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๗, (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๔), หน้า ๒๑,๒๙.

สมเด็จพระยาตำรงราชานุภาพ, ตำนานพุทธเจดีย์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๕), หน้า ๕๓-๕๔.

สมพร ไชยภูมิธรรม, ปางพระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร : ตันธรรมสำนักพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

สุจิตต์ วงษ์เทศ, มูลเหตุที่เกิดการสร้างพระพุทธรูปอักษณสถาน : สมเด็จพระยาตำรงราชานุภาพ, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๔.

สุจิตต์ วงษ์เทศ, มูลเหตุที่เกิดการสร้างพระพุทธรูปอู่ฟากนิสถาน : สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, หน้า ๔.

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, พระพุทธรูปปางต่างๆ ในประเทศไทย, หน้า ๓๘-๔๑.

หลวงพ่อดินเตอร์ (พระครูปลัดโสภิต ธีรธัมมโฆส), มหัทศจรยพุธานุภาพ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทฟิล สไตน์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๔๕-๔๘.

อ้อมเดือน สดมณี, เอกสารประกอบการสอนวิชาจิตวิทยาสังคม, (สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๙), หน้า ๒๑๓.

อาจารย์เขียน ยิ้มศิริ, พุธานุสรณ์, (พระนคร : บุญส่งการพิมพ์, ๒๕๐๐), หน้า ๒๖-๒๗.

อาณาเขตคันธารราช ปัจจุบันนี้อยู่ในดินแดนประเทศอัฟกานิสถานบ้าง และอินเดียบริเวณมณฑลในทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (ปัจจุบันนี้เป็นประเทศปากีสถาน).

(๒) วิทยานิพนธ์

กิริติ กมลประเทืองกร, “คุณค่าของการสวดมนต์ที่มีต่อพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย : กรณีศึกษาพุทธศาสนิกชน วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ก-ข.

นายรอบทิศ ไวยสุศรี, “ การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาศักดิ์พิชิต ฐานสิหุโธ (ชัยดี), “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระวิสุทธาธิปติ (วีระ ภาททจารี) (๒๕๔๙)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ธรรมนิเทศ), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ก-ข.

พระสุชาติ วชิรปญโญ (นาอุดม), “ศึกษาวิเคราะห์ พระแก้วมรกต พระคู่บ้านคู่เมืองของไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๗๔-๗๕.

พระสุชาติ วชิรปญโญ (นาอุดม), “ศึกษาวิเคราะห์พระแก้วมรกตพระคู่บ้านคู่เมืองของไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), อ้างใน เจนจบ ยิ่งสมล, พระพุทธรูปสำคัญในเมืองไทย, หน้า ๓๒.

พระสุชาติ วชิรปญโญ (นาอุดม), ศึกษาวิเคราะห์ พระแก้วมรกต พระคู่บ้านคู่เมืองของไทย, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘๕.

พระสุชาติ วชิรปญโญ (นาอุดม), ศึกษาวิเคราะห์ พระแก้วมรกต พระคู่บ้านคู่เมืองของไทย, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ก-ข.

พันเอกหญิงฟองสมุทร วิชามูล, “ศึกษามหาปรีสลักษณะของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ก-ข.

พุทธทาสภิกขุ, ภาพพุทธประวัติจากหินสลักยุคก่อนมีพระพุทธรูปในประเทศอินเดีย พ.ศ. ๓๐๐-๕๐๐, (กรุงเทพมหานคร : ชามากราฟิคส์ไสต์, ๒๕๐๙), หน้า ๑-๑๙.

มานิต วลลิโกดม, วิวัฒนาการสร้างพระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมสรรพสามิต, ๒๕๑๕), หน้า ๒๕.

อึ้งใน พระมหาวิชาญ เลี้ยวเส็ง, “พุทธศิลป์กับการท่องเที่ยว : ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), หน้า ๒๔-๒๘.

อาจารย์เขียน ยิ้มศิริ, พุทธานุสรณ์, (พระนคร : บุญส่งการพิมพ์, ๒๕๐๐), หน้า ๒๖-๒๗.

อาณาเขตคันธารราช ปัจจุบันนี้อยู่ในดินแดนประเทศอัฟกานิสถานบ้าง และอินเดียบริเวณมณฑลในทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (ปัจจุบันนี้เป็นประเทศปากีสถาน).

๒. ภาษาอังกฤษ

Kholberb Lawrence, Moral Development and Behavior, New York : Kolt Rinehart and Winston Co; ๑๙๖๕.